

KAPİTALİZMDE RIZA ARACI OLARAK TÜKETİM: “GOOD BYE LENİN!” FİLMİNİN GRAMSCI’NİN HEGEMONYA KAVRAMI BAĞLAMINDA ANALİZİ¹

Consumption As A Consent Tool in Capitalism: Analysis of the "Good Bye Lenin!" Movie in the Context of the Gramsci's Concept of Hegemonia

Arş. Gör. Esra ÖZTÜRK²

Toros Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü, Mersin

*ORCID: 0000-0001-7463-088X

ÖZ

Bu çalışmada Alman yönetmen Wolfgang Becker tarafından 2003 yılında çekilmiş olan “Good Bye Lenin!” filmi, İtalyan düşünür, siyasetçi ve sosyalist kuramcı Antonia Gramsci’nin hegemonya çözümlemesi bağlamında incelenmiştir. “Good Bye Lenin!”, soğuk savaşın simgelerinden biri olan Berlin Duvarı’nın yıkılmasının ardından meydana gelen toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimleri, sosyalizme inanmış bir anne ile oğlu arasındaki ilişki bağlamında ele almıştır. Sosyalist sistemden kapitalist sisteme geçişi gözler önüne seren filmde, her iki sistemin de olumlu ve olumsuz özellikleri işlenmiştir. Gramsci’nin hegemonyası, sivil ve politik toplum ayırımına dayanmaktadır. Toplumu yönetmek için yalnızca baskı ve zorun yeterli olmadığını, kültürel ve ideolojik aygıtların da rıza oluşturmak için kullanılması gerektiğini düşünen Gramsci’nin hegemonya kuramı, rızanın tahakkümü meşrulaştırdığı yönündedir. Filmin görsel, işitsel ve sembolik içerikleri, Gramsci’nin politik toplum-sivil toplum, zor ve rıza araçları, organik aydınlar ve yabancılaşma kavramları çerçevesinde detaylı olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda tüketimin ve onun bileşeni olarak reklamların, bu toplumsal, ekonomik ve siyasal dönüşüm sürecinde kapitalizmin meşruiyetini sağlayan rıza araçları olarak işlev gördüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: hegemonya, kapitalizm, tüketim, sivil toplum, rıza aracı

Extended Abstract: The Berlin Wall was built in 1961 to prevent people in East Germany from escaping to West Berlin and has existed for years as a symbol of the Cold War. With the collapse of the wall in 1989, the capitalist economic system began to spread within Democratic Germany, which adopted a socialist economy. After the unification of West and East Germany in 1990, capitalism has now become the dominant economic system worldwide. Many directors in history have produced several films and documentaries about this transition process after the end of the cold war. One of them is the "Good Bye Lenin!" directed by German director Wolfgang Becker in 2003. "Good Bye Lenin!" received numerous honours, including 2003's European Film Award for Best Film and German Film Award for Best Feature Film.

“Good Bye Lenin!” addressed the social, political and economic changes that took place after the fall of the Berlin Wall, one of the symbols of the cold war, in the context of the relationship between a mother who believed in socialism and her son. The story follows a family in East Germany; the mother is dedicated to the socialist cause and falls into a coma in October 1989, shortly before the November revolution. When she awakens eight months later in June 1990, her son Alex (Daniel Brühl) attempts to protect her from a fatal shock by concealing the fall of the Berlin Wall and the collapse of communism. In the film, which reveals the transition from the socialist system to the capitalist system, the positive and negative features of both systems are covered. The film is of great importance in terms of both politics and cinema history, as it shows that both systems are not completely flawless.

¹ Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

² esra.ozturk@toros.edu.tr

In this study, the movie "Good Bye Lenin!" directed by German director Wolfgang Becker's in 2003, was analyzed in the context of hegemony analysis of Italian thinker, politician and socialist theorist Antonio Gramsci. Gramsci's hegemony is based on the distinction between civil and political society. Hegemony is a concept that indicates that an element in a system is superior or dominant than others. Gramsci's hegemony theory, which thinks that only pressure and force are not enough to manage the society and that cultural and ideological devices should be used to create consent, is that consent legitimates domination. Not only political society, but also civil society, cultural and ideological values are important in ensuring the legitimacy of hegemony. Concordantly, the movie "Good Bye Lenin!" offers content worthy of study from Gramsci's point of view, as it is about leaving the place of socialism as an old hegemony to opposing hegemony capitalism.

In the scope of the research, the visual, audio and symbolic contents of the film were analyzed in detail within the framework of Gramsci's concepts of political society, civil society, coercion and consent, organic intellectuals and alienation. In this context, it has been concluded that consumption and advertisements as its component function as consent tools that ensure the legitimacy of capitalism in this social, economic and political transition process. In the film, the fact that the tools of consent are excessive, especially after the wall collapses, is an indication that the legitimacy of hegemony is strong and that it can provide the continuity of the system without the need for coercion. However, this is not an indication that capitalism is a stronger system than socialism. Systems can change rapidly as seen in the movie, and people can easily adapt to coercion and consent means. As a matter of fact, it is clearly seen in the film that there are victims in capitalism as well as in socialism.

Moreover through its use of nostalgic themes, the "Good Bye Lenin!" has been touted as the most representative example of *ostalgie*. "Ostalgie" is the impossible desire to combine the past with the present, to preserve the past in the present. In the film, it is an irony that products such as old clothes, newspapers and puzzles belonging to the socialist system are started to be sold as "nostalgia" products in flea markets in the new capitalist system. Many people like Alex try to keep the memory of the old system alive in the new system with the nostalgic items they gather from these flea markets.

"In summary, the movie "Good Bye Lenin" did not only aim at stimulating the audience's emotions by focusing on a tragicomic story between a mother and a devoted son on her deathbed. It also revealed the transition process from the socialist system to the capitalist system and the positive and negative sides of both systems. The most important intellectual structure that the film offers to the audience is that it reveals the place of consumption and media as the tools of consent that provided the legitimacy of capitalist hegemony in this transition process.

Keywords: *hegemony, capitalism, consumption, civil society, consent*

GİRİŞ

Berlin Duvarı, 1961 yılında Doğu Almanya 'da bulunanların Batı Berlin'e kaçmalarını önlemek amacıyla örülmüş ve Soğuk Savaş'ın simgesi olarak yıllarca varlığını sürdürmüştür. 1989 yılında duvarın yıkılması ile beraber kapitalist ekonomik sistem, sosyalist bir ekonomiyi benimseyen Demokratik Almanya içerisinde yayılmaya başlamıştır. Batı ve Doğu Almanya'nın 1990 yılında birleşmesinden sonra, kapitalizm artık tüm dünyada egemen olan ekonomik sistem haline gelmiştir. Tarihte birçok yönetmen, soğuk savaşın bitmesinin ardından yaşanan bu dönüşümü anlatan çeşitli film ve belgeseller ortaya koymuştur. Bunlardan birisi de Alman yönetmen Wolfgang Becker tarafından 2003 yılında çekilmiş 'Good Bye Lenin!' filmidir.

2003 Avrupa Film Akademisi'nin En İyi Avrupa Filmi ödülünü kazanan (EFA, 2020:1) "Good Bye Lenin!", temelde iki konu üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki Berlin Duvarı'nın yıkılışını ve bir sistemsel geçişi ifade eden siyasi konu, ikincisi ise anne ile oğlun arasında geçen ve oğlun fedakârlığına dayanan ilişki konudur.

Filmin başlarında, Duvar'ın özgürlüklerin kısıtlanmasını ve dolayısıyla baskıyı sembolize ettiğini düşünen ve bu duruma protesto ederek karşı koymaya çalışan, içinde Alex'in (Daniel Brühl) de bulunduğu bir grup görünmektedir. Yapılan polis müdahalesine şahit olan idealist ve sosyalist anne Christiane (Katrin Sab), kalp krizi geçirir. Krizden sonraki sekiz ay boyunca yoğun bakımda kalmış ve bu sekiz ay içinde Duvar yıkılmıştır. Uyandıktan sonra tekrar kalp krizi geçirme ihtimaline karşı sakin bir hayat sürmesi için verilen anne için Duvar'ın yıkılmasının öğrenilmesi hayatı boyunca verdiği tüm emeğin belki de çöpe gitmesi anlamına geleceğinden sağlığı için endişe vericidir. Bunu tahmin eden Alex, evde Duvar'ın yıkılmasından önce kullanılan eşyaların olduğu bir oda hazırlar ve olan biteni öğrenmemesi için radyoyu bozup annesinin Duvar'la ilgili bir haber duymasını engellemeye çalışır. Alex'in bu esnada düzenlediği bazı parti ve ziyaretlerde yaşlılar bu oyunu oynamaktan zevk alırlarken gençler bu oyunu sürdürmekte zorlanırlar. Film yer yer kapitalizmin getirdiği nimetleri överken (ürün yelpazesi, özgürlük

veya araba almak için yıllarca beklememek) bazen de eski sosyalist düzeni övmektedir (yaşlılara yönelik daha insancıl muamele gibi). Filmde doğrudan sosyalizm-kapitalizm temaları genelde konuşmalarla değil, filmde gösterilen veya laf arasında geçen bazı ayrıntılarla verilmiştir.

Gramsci'nin iktidar analizinin çatı kavramını oluşturan hegemonya, fizikî güç ya da "zorlama" ile; entelektüel, moral ve kültürel ikna ya da "rıza"yı birleştiren sosyal ve politik bir kontrol tarzıdır. Hegemonik bir düzenin karakteristiği olarak sınıflar, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkilere "zor"dan ziyade "rıza"nın hâkim oluşu gösterilmektedir (Gill ve Law, 1993). Daha açık bir biçimde; Gramsci, hegemonya kavramını, burjuvazinin mücadele ettiği feodal düzen ve kendisinin yaşadığı döneme ait kapitalist düzenin egemen sınıf ve alt- sınıfları arasındaki ilişkileri de açıklamak için kullanır (Ransome, 2011: 178-179). Bugün hem ulusal hem uluslararası siyasal analizlerin temel kavramsal araçlarından biri olan bu kavram, konu olarak büyük bir ekonomik ve siyasi dönüşümü ele alan "Good Bye Lenin!" filmi kapsamında detaylı olarak incelenmiş ve filmin görsel, işitsel ve sembolik içeriklerinin analiz edilmesi ile filmle Gramsci'nin hegemonya kavramı arasında bağlantılar kurulmuştur.

1. Gramsci'nin Hegemonya Kuramı

Hegemonya, bir sistem içerisindeki bir elemanın diğerlerinden üstün veya baskın olduğunu belirten bir kavramdır. Portelli (1982:19), Gramsci'nin hegemonya kavramını "öbür sınıflar üzerindeki politik ve ideolojik yönetim" olarak ele aldığını belirtmiştir. Diğer bir ifade ile Gramsci'nin eserlerinde hegemonya, baskın sınıfın boyun eğenlerin izniyle gücü eline alması olarak ifade edilmiştir.

Gramsci, hegemonya kavramı aracılığıyla, toplumsal grupların ve sınıfların, toplumsal yaşamın ekonomik, siyasal ve ideolojik alanlarındaki ilişkilerini incelemeyi amaçlamıştır (Anderson, 1988: 29-36; Hall vd., 1985). Antonio Gramsci, "kapitalist devlet nasıl yönetilecek" sorusu karşısında kapitalist devlet yapısını incelemekte ve kapitalist devleti *siyasal toplum* ve *sivil toplum* olarak ikiye ayırmaktadır. Bu iki grup arasında tahakküme dayalı bir ilişki bulunmaktadır. Siyasal toplum, başlangıçta tahakkümün tek yönlü ilişkisi dolayısıyla hem *zor araçlarına* hem de *rıza araçlarına* sahiptir. Fakat sivil toplum sadece rıza araçlarını elinde bulundurmaktadır. Sivil toplum zaman içerisinde elinde bulundurduğu rıza araçlarını, siyasi toplumun dikkatini çekmeyecek şekilde değiştirebilir ve bir gün siyasi toplumun içerisine sızabilirse "*pasif devrim*" gerçekleşecektir. Pasif devrimin gerçekleşmesinin ardından siyasal toplumla sivil toplumun uyum içinde yaşamaya başladığı süreç olan tarihsel blok süreci ortaya çıkacaktır (Cox, 1993: 62-63). Ona göre, belirli bir toplumsal formasyonda tarihsel blokun birliğini, temel bir sınıfın hegemonyası altında yapı ile üstyapının ve siyasal toplum ile sivil toplumun birbirleriyle organik bir biçimde bütünleşmesi sağlamaktadır (Portelli, 1982).

Gramsci'nin hegemonya kavramı, temelde, yönetici sınıfın egemenliğini kurarken orta sınıfların ve alt sınıfların onayını ve desteğini alması ve bu sürecin parlamenter demokratik biçimler çerçevesinde gerçekleşmesi sorununu incelemeyi hedefliyordu (Gramsci, 1989: 161). Gramsci'ye göre devlet, siyasal toplum, sivil toplum ve zor ve rıza araçlarını kullanabilme kapasitesiyle donatılmış bir hegemonyadır (Güney, 2004:367). Gramsci, yönetici sınıfın toplum üzerinde hegemonya oluşturmasında, sadece asker ve polis gibi zor aygıtlarından değil; kültür, hukuk, din ve eğitim kurumları gibi sivil aygıtlardan da yararlandığını belirtmektedir (Gramsci, 1989). Bu zorlama zırhıyla korunan bir hegemonyadır ve rıza tahakkümü meşrulaştırmaktadır (Dural, 2012:315).

Gramsci'ye göre, yönetici sınıfın hegemonyasının kurulabilmesi için ekonomik ödünler verilmesi yeterli değildir; siyasal ve ideolojik pratiklere de gereksinim bulunuyordu (Gramsci, 1989:57). Yani din, eğitim, kültür gibi üst yapısal etkinlikler, yönetici sınıfın hegemonyasını, topluma dayatmaktadır. Hegemonyanın meşruiyetini sağlamada yalnızca siyasal toplum değil, sivil toplum yani kültürel ve ideolojik değerler de önemlidir. Sivil toplum hegemonyanın 'rıza', siyasal toplum ise 'zor' aracını teşkil etmektedir. Dolayısıyla burjuva, iktidarını salt siyasal partiler ve seçim sistemi aracılığıyla kurmaz, aynı zamanda burjuva hegemonya çarkı; gazete, yayınevleri, eğitim kurumları, sosyal birlikler, spor kulüpleri aracılığıyla da gerçekleştirilir (Thomas, 2013: 13). Gramsci'ye göre bir sınıf, politik egemenliğe ulaşmadan önce hegemonyasını kurabilmekte ve böylelikle hegemonya, "Siyasal yönetim olmadan önce, kültürel ve moral yönetim" (Fiori, 1989: 221) durumuna gelmektedir. Yönetici sınıfın hegemonyasını "onay kazanma" ile "zorlama"nın bir bileşimi olarak ele alan Gramsci, hegemonyanın hem sivil toplumda hem de siyasal toplumda uygulandığını belirtmektedir. Hegemonyayı yalnızca "ideolojik hegemonya"

ile sınırlamadığı gibi hegemonyanın uygulandığı alanı da sivil toplumla sınırlı görmemektedir (Anderson, 1988: 67-73; Hall vd., 1985: 18).

Gramsci'ye göre, yöneticilerin, orta ve alt sınıflar üzerinde hegemonya kurma süreçlerinde, siyasal ve ideolojik-kültürel işlevleri aydınlar yerine getirmektedir. Aydınlar, bir taraftan yönetici sınıfın diğer sınıflar üzerindeki ideolojik hegemonyasını kurarken, diğer taraftan da siyasal yönetim işlevini yerine getirmektedir. Böylece aydınlar, yönetici sınıfın bütün toplumsal alanları örgütleme yeteneği kazanmasını sağlamaktadır (Gramsci, 1989:330). Gramsci, bu aydınları “organik aydınlar” adını vermiştir ve siyasal partiler, toplumsal sınıfların kendi organik aydınlarını yetiştirmelerini sağlamaktadır (Gramsci, 1989:15-16).

Gramsci, yönetici sınıfın toplumu ileri götürmezse meşruiyetinin sorgulanmaya başlayacağını, bunun da *hegemonya bunalımına* neden olacağını belirtmektedir. Hegemonya bunalımını tetikleyen askeri yenilgiler, yöneticilerin başarısızlıkları, uzun ekonomik bunalımlar olabilir (Gramsci, 1984:115). Egemen ideoloji saygınlığını yitirir ve halk kitleleri siyasal olarak harekete geçerse, hegemonya bunalımı var demektir (Gramsci, 1989:210-218). Sosyal, kültürel, dinsel ve düşünsel araçlar, bir sınıfın hegemonya oluşturmakta kullandığı araçlar olmakla birlikte, “*karşıt hegemonya*” da bunları kullanıp kendi hegemonyasını kurabilir (Barut, 1996:171). Bu bağlamda her hegemonyanın, sistemini meşrulaştırmak için kullandığı zor ve rıza araçları bulunmaktadır. Ancak bu araçlar işlevini yitirdiği takdirde, hegemonya bunalımı gerçekleşebilmekte ve karşıt hegemonya sisteme hakim olabilmektedir. “Good Bye Lenin!” filmi bu bağlamda eski hegemonya olarak sosyalizmin yerini karşıt hegemonyaya yani kapitalizme bırakmasını konu etmesi açısından, Gramsci'nin bakış açısı ile incelenmeye değer bir içerik sunmaktadır.

2. Good Bye Lenin Filmi'nin Gramsci'nin Hegemonya Teorisi Bağlamında Analizi

2.1. Hegemonya Bunalımı: Sosyalizmin Çöküşü

Filmin ilk sahnelerinde, Gramsci'nin zor aracı ve karşıt hegemonya kavramlarını aynı sahnede görüyoruz. Ekim 1989'de Doğu Almanya'nın (GDR) kırkinci yıl dönümünde birkaç yüz insan birleşip sınırların kaldırılması fikrini savunarak yürüyüşe geçmiştir ve “Basına özgürlük”, “Şiddete hayır” gibi sloganlar atmışlardır. Gramsci'nin öngördüğü gibi ekonomik ve siyasi sorunlar, hegemonya bunalımı yaratmıştır. Hükümetin askeri kuvvetleri, hegemonyanın baskıcı politikalarına tepki gösteren bir karşıt hegemonyanın ayaklanmasını bastırmak için cop, biber gazı vb. zor araçlarına (*coercive power*) başvurmaktadır. Alex de oluşan bu karşıt hegemonyanın destekçilerindedir. Gösterilere katılması ve sosyalist yöneticilerden argo ifadelerle bahsetmesi bunun göstergesidir.

Duvar yıkıldıktan sonra sosyalizmin simgelerinden biri olan Lenin heykelinin yerinden sökülerek helikopterle taşınması da yeni hegemonyanın yani kapitalist sistemin, zor araçlarını kullanarak yaptığı bir eylemdir. Filmde bahsedildiği gibi, sistem değişip karşıt hegemonya baskın gelse de her ideoloji meşruiyetini korumak için zor araçlarını kullanmaktadır.

Bunun yanı sıra, duvar yıkıldıktan sonraki yeni sistemde karşıt hegemonyada gençlerin yerini yaşlılar almaktadır, çünkü kapitalizm onları sistem dışına itmektedir ve sürekli memnuniyetsizliklerini dile getirmektedirler. Duvarın yıkılmasından sonra yaygınlaşan çanak antenler de rıza araçlarının en etkilisinden birine yani medyaya hizmet etmektedir. Çanak antene ihtiyacınız var mı? Sorusuna “para yok mu?” diyen ev sahibi, rıza araçlarının işleme için önce ekonomik sorunların olmaması gerektiğini destekler niteliktedir. Önceki sistemde görüldüğü gibi ekonomik sorunların, hegemonya bunalımını yani karşıt hegemonyayı doğurma ihtimali mevcuttur.

2.2. Rıza Aracı Olarak Tüketim ve Medya

Gramsci'ye göre, Doğu'da devlet her şeydir ve sivil toplum henüz olgunlaşmamıştır; Batı'da ise devlet ve sivil toplum arasında doğrudan bir ilişki vardır ve devlet sarsıldığında sivil toplumun dayanıklı yapısının farkına varılmıştır (Vacca, 2012: 43). Diğer bir ifade ile sivil toplum, rıza araçlarını kullanarak sistemin meşruiyetini ve benimsenmesini sağlamaktadır.

Filmde, hükümetin sivil toplum aracılığıyla yani kültürel ve ideolojik kavramlarla toplum üzerinde egemenlik kurduğu rıza araçlarına sıklıkla rastlanmaktadır. Alex'in duvarın yıkılmasından sonraki ilk kültürel keşif diye nitelediği porno filmler, bu rıza araçlarından biridir. Televizyon kanallarının merkezi hükümetçe belirlenen yayınları yaptığı Doğu'dan Batı'ya geçince, yeni sistemde cinselliğin daha cüretkarca yaşandığı görülmektedir. Arianne'nin erkek arkadaşının eve aldığı solaryum cihazı ve ilgilendiği oryantal dans, Arianne'nin bebeğini ilk kez görüntülediği ultrason cihazı da yeni sistemle batıdan gelen yeniliklerdir ve rıza aracı görevi görerek onlara yeni sistemi benimsetmeyi kolaylaştıran etmenlerden olmuştur. Anne Christiane Kerner'in yürüyüp dışarı ilk adımını attığında karşılaştığı pembe tüylü abajur, bu değişen alışkanlıkların uç bir göstergesidir. Tek tip aynı tarz tüketim ürünlerinin yerini artık kişisel zevklere uyum sağlamış ürünler almıştır ve tercih hakkı devlette değil bireyde gibi görünmekte ve tahakküm sezdirilmeden kurulmaktadır.

Filmde sivil toplumun kullandığı bu rıza araçları, sistemin meşruiyetini ve yeni bir sistem olarak kapitalizme adaptasyonu kolaylaştırmıştır. Artık insanlar rıza araçlarının etkisiyle, eski hayatlarından kolaylıkla kopmuşlar ve yeni sisteme bağlanmışlardır. Sosyalist dönemden kalan eşyalar için Arianne'nin "şu kırmızı noktalı saçmalıklar çöpe gidiyor tamam mı?" cümlesi, eski kıyafetleri "çöplük" diye nitelendirmesi insanların eskiyi çok çabuk unutarak yeni sistemi benimsemesinin göstergesidir. Ayrıca Arianne'nin sosyalist sistemden kalan eski muşamba bebek bezini atarak bunlardan bıktığını söylemesi de kapitalizmle gelen hazır bebek bezlerinin hayatına getirdiği kolaylığı görmesinden ve buna rıza göstermesinden kaynaklanmaktadır. Duvar yıkılmadan önce sosyalist marşlar söyleyen çocukların yerini, duvar yıkıldıktan sonra 20 Mark için marş söyleyen çocuklar almıştır. Marş, bir ideolojiyi yansıtarak duvar yıkılmadan önceki rıza aracını gösterirken, para ise duvar yıkıldıktan sonraki rıza araçlarından birini göstermektedir.

Yeni kültürler, yeni tüketim alışkanlıklarını getirmiş ve insanları yönlendirmeye başlamıştır. Artık Spreewood turşusunun yerini Hollanda'dan gelen turşular, Mocca Fix kahvenin yerini Jacobs marka kahve almıştır. İnsanlar sosyalist dönemden kalan alışkanlıklarını ve tüketim maddelerini çok çabuk unutmuşlardır. Bunun en önemli nedeni reklamlardır. Bu reklamlar medya aracılığıyla yapıldığı gibi farklı şekillerde de toplumun karşısına çıkmaktadır. Süpermarket sahnesinde karşımıza çıkan civciv kıyafetli görevli de bu rıza araçlarının bir parçasıdır. Ayrıca, Anne Christiane Kerner'in yürümeye başlayınca dış ortamda karşılaştığı, Ikea, iç çamaşırı ve araba reklamları da yeni tüketimi getirerek yeni rızaları da beraberinde sürüklemiştir. "Drink Coca Cola" yazılı reklam afişi ve Cola dağıtım kamyonları da reklam yoluyla rıza oluşturmaktadır. "Cola" tabiri caizse kapitalist sistemin en güçlü tüketim simgelerinden biri haline gelmiştir. Nitekim hasta yatağında Anne Christiane Kerner, karşı binanın tepesine Coca Cola reklamı asıldığını görüp şaşırmıştır, çünkü ona göre kapitalist bir içecek olan Coca Cola'nın Doğu Almanya'da yeri yoktur. Alex ise annesini mutlu etmek için Coca Cola'nın artık sosyalistler için çalıştığını, kolanın formülünün kendilerinden alındığını söylemiş, bunu desteklemek için de arkadaşıyla birlikte sahte bir haber hazırlamıştır.

Yeni düzende bahsedilen konulardan biri karşılaşılan piyasadır. Doğu Bloku'nda özel teşebbüse (perestroykaya dek) izin verilmediğinden oluşamayan şirketler, Batı'da liberal anlayışın etkisiyle insanların her anına girmiş bulunmaktadır. Havada süzülen West markalı sigara reklamı logolu zeplin, Coca-Cola afişleri, Ikea reklamları ve Burger King insanların olmazsa olmazı konumundadır. Bu da ister istemez tüketim alışkanlıklarını değiştirmekte ve buna bağlı olarak algıda da farklılaşmaya yol açmaktadır. Önceden sadece merkezi otorite tarafından uygun görüldüğü kadar çeşitli olan ürünler, artık beğenilmemekte filmde de söylendiği gibi mesela giyecekler paçavra ilan edilmektedir. Ürün çeşitliliği bir yerde eşitliği ürün fiyatlarının farklılığı ölçüsünde ortadan kaldırmaktadır. Ancak filmde yapılan vurgu, tüketimin çeşitlenmesi ve miktarının artmasıyla refahın da artacağı yönündedir, bu yüzden yaşlıların ve idealistlerin geçmişe duydukları özlemi saymazsak geri kalanların memnuniyetsizliklerini açığa çıkaran bir şey demedikleri görülmektedir. Çünkü refahlarının ve sahip oldukları imkânların eskiye göre arttığını düşünmektedirler.

Alex'in annesi için turşu araması ve markette eski rejimdeki aksine çok daha çeşitli ürünlerin bulunmasına tepkisi "bir gecede küçük gri dükkânımız renkli bir ürün yelpazesine kavuşmuştu" şeklinde olmuştur. Bu çeşitlilik kapitalizmin sunduğu öne çıkan özelliklerinden biri olmasına rağmen fiyat çeşitliliğinden dolayı eşitsizliğe delalet edebilir. Nitekim filmde malların (tüketim veya dayanıklı) çeşitlenmesi insanlar için olumlu bir

özelli olarak sunulmuş ve eski rejimin verdiği ürün veya tek tip kıyafetler yerilmiştir. Kapitalizmin acımasızlığına diğer bir örnek ise uzaya çıkan ilk Alman vatandaşı olan meşhur kozmonot Sigmund Jahn'ın Duvar'ın yıkılmasından sonra mecburen taksiciliğe başlamasıdır.

Filmde ayrıca sosyalist sisteme ait eski kıyafet, gazete ve bulmaca gibi ürünlerin, yeni kapitalist sistemde bit pazarlarında "nostalji" ürünü olarak satılmaya başlanması bir ironi olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu Almanya nostaljisini ifade eden "ostalgie" kavramı, tarihin seyirlik bir malzeme olarak metalaştırılması, pazarlama, geçmişin travmaları karşısında gerçeklerden kaçma gibi karmaşık süreçleri akla getirmektedir. Hillman (2006:225-235), "ostalgie" kavramını geçmişle şimdinin birleştirilmesi, geçmiş şimdiki zamanda koruyabilmek için duyulan imkânsız arzu olarak tanımlamıştır. Alex gibi birçok insan, bu bit pazarlarından topladıkları nostaljik öğelerle eski sistemin hatırasını yeni sistemde yaşatmaya çalışmaktadır.

Duvarın yıkılmasının ardından Doğu Bloku Almanlarının yaptıkları keşifler iki blokun aslında iki ayrı dünya olduğunu göstermiştir. Ancak filmde her iki sistemin de aksaklıklarına yer vermesi, hangi sistemin daha üstün olduğuna ilişkin bir görüş oluşturulmasını zorlaştırmaktadır.

2.3. Yabancılaşma

Marx, emek ve insan doğası arasında doğal bir ilişki olduğuna inandığı halde bu ilişkinin kapitalizm tarafından engellendiğini düşünmüş ve saptırılan bu ilişkiyi yabancılaşma olarak adlandırmıştır (Ritzer, 2014: 164). Yabancılaşma, insanın kendi emeğiyle yarattığı her türlü ürünün üretim sürecinin sonunda onun denetiminden çıkarak ona yabancı bir gerçeklik kazanması demektir (Marx, 2010). Gramsci, Marx'ın yabancılaşma kavramını reddetmemekte aksine buradan yola çıkmaktadır. Yabancılaşmayı sağlayan ona göre zor araçlarından çok, rıza araçlarıdır. Zor ve rıza araçlarıyla kapitalist kültür, toplumda hegemonyanın otoritesini sağlamakta ve insanları birbirinden uzaklaştırarak koordinasyon sağlamalarını engellemektedir. Kapitalist üretim sürecinde üretici, işçi veya proletarya birey olarak değil sadece bir üretim faktörü olarak görülür. Adam Smith ve David Ricardo'nun teorik olarak kurguladığı ve Ford'un uyguladığı alanında uzmanlaşma, işçiyi üretim esnasında çok kısıtlı bir alanla muhatap kılmakta ve bu da bireyi ilk başta ürüne karşı yabancılaştırmaktadır.

Filmde yabancılaşmanın en güzel örneği Alex'in Burger King'de çalışmaya başlayan ablası Arianne üzerinden verilmektedir. Buradaki yabancılaşma üretim sürecine ve yaratıcı aktiviteye karşı gerçekleşmektedir. Şöyle ki; Arianne sadece ürünün müşteriye verilmesinden sorumlu olup diğer süreçlerden habersizdir ve yaptığı iş sürekli aynı şekilde devam ettiğinden yaratıcılığına ket vurmaktadır. "Burger King'i seçtiğiniz için teşekkürler, afiyet olsun." cümlesini sürekli tekrarlayan Arianne gibi çalışanlar ve bunu her gün duyan müşteriler için yeni bir tüketim kültürü yani "fast-food" gelişmiştir. Burger King bile rıza aracı haline gelmiştir. Hamburger ve patates kızartmalarını standartlaşmış şekilde önlerine sunulduğu gibi tüketen bireyler, diğer bireyleri umursamamakta ve bununla yetinmekten gocunmamaktadır. Hegemonyanın istediği gibi düşünmeyi bırakmışlar, Burger King gibi standartlaşmışlardır. George Ritzer'in McDonaldlaşma kavramı bu durumu daha rahat açıklamamıza yardımcı olacaktır. Ritzer'e göre McDonaldlaşma, yeme gereksinimini gideren işlevselliğini aşarak toplumsal bir olay halini almıştır ve hayatın her alanını etkileyen bir hayat tarzı üretmektedir. Kapitalizm ve Amerikan kültürü McDonalds gibi fast-food zincirleriyle dünyaya egemen olmaktadır. Rahat, hızlı, temiz ve işlevsel görünen bu kültür, filmde de görüldüğü gibi insanlıktan uzaklaşma ve kültürel kayıplar meydana getirmektedir (Ritzer, 1988:315).

Para değişiminde sorun yaşayan Alex'in diğer insanlara "bu sizin de paranızdı!" diyerek çıkışması yabancılaşmayı ortaya sermektedir. Artık Mark vardır ve eski para ile birlikte eski değerler de unutulmuştur. Filmin sonunda babası Alex'i gördüğüne sevinmek yerine "neden geldin?" diye sormuştur. Çünkü benimsediği başka bir ailesi vardır ve Alex'in gelmesi onu korkutmuştur. Baba kendi oğluna yabancılaşmıştır.

2.4. Organik Aydınlar

Anne Christiane Kerner, Batı Almanya'yı "düşman bir kapitalist ülke" olarak tanımlamıştır. Kocasını, baskıcı devletten kaçarken onunla gitmeyi reddedecek ve çocuklarına onun kendisini başka bir kadın için terk ettiği yalanını söyleyecek kadar sosyalist devlete bağlıdır. Alex'in dediği gibi annesi babasının sosyalist memleketi ile evlidir. Halkın basit ihtiyaçlarını karşılamakta, öğrenciler yetiştirmekte, hükümetten mal ve hizmet talep etmeye

ve aksaklıkları gidermeye yönelik dilekçeler yazmaktadır. Halkı devlete ve onun politikalarına bağlamaktadır. Bu bağlamda düşünürsek Christiane Kerner, sosyalist hegemonyanın meşruiyetini sağlamlaştırmaya çalışan organik aydınlarından biridir. Dilekçedeki “İşçilerin ve çiftçi karılarının moda denen oyunlarla kandırılmaları imkânsızdır.” ibaresi ile halk üzerinde de bir rıza oluşturmaya çalışmaktadır. Alex’in deyişiyle “O bir şeyleri değiştirip sosyalizmi eziyet olmaktan çıkarmaktadır.” Bu söylem organik aydın argümanını çürütüyor gibi görünse de onun sisteme olan saygısı ve inancı, bunun için çabalaması ve insanları inandırmaya çalışması bunu kanıtlar niteliktedir.

SONUÇ

Sonuç olarak, Gramsci’nin, sivil ve politik toplum ayırımına dayanan kuramında hegemonya, kültürel ve ideolojik aygıtları kullanarak, rıza ve onay üzerine kurulmuş bir “sivil toplumu” yönlendirerek meşruiyetini sağlamakta ve topluma benimsetmektedir (Öztürk, 2007:71). Hegemonyanın meşruiyetini sağlaması için yalnızca zor araçları yeterli olmamakta; sivil toplum tarafından üretilen din, kültür, medya, tüketim vb. rıza araçları da gerekmektedir. Sosyalizmin hegemonyasını kapitalizme bıraktığı dönemi anlatan “Good Bye Lenin” filmi, Gramsci’nin ortaya attığı hegemonya bunalımı, zor ve rıza araçları, organik aydınlar ve yabancılaşma kavramları açısından incelenmiş ve önemli bulgulara ulaşılmıştır. Duvarın yıkılması ile çok uluslu markaların ya da teknolojilerin hızlı bir şekilde kendilerine pazar oluşturuşu, insanların bu yeni sisteme hızlı adaptasyon süreci ve yaşanan kültürel değişim Gramsci’nin kavramsallaştırdığı “rıza aracı” olarak tüketimin, yeni sistemi meşrulaştırdığını göstermiştir. Özellikle yeni sistemin her alanında ortaya çıkan çeşitli reklamların, bu meşrulaştırmada önemli rol oynadığı görülmüştür. Good Bye Lenin adlı filmde, rıza araçlarının özellikle duvar yıkıldıktan sonra fazla olması, sistemin yani hegemonyanın meşruiyetinin güçlü olduğunun, zora gerek duymadan sistemin devamlılığını sağlayabildiğinin göstergesidir. Ancak bu, kapitalizmin sosyalizmden daha güçlü bir sistem olduğunun göstergesi değildir. Sistemler, filmde görüldüğü gibi hızla değişebilmekte ve insanlar zor ve rıza araçlarına kolayca adapte olabilmektedir. Hegemonya sivil ve siyasal toplum aracılığıyla meşruiyetini devam ettirmekte ancak, ekonomik- siyasal bunalımlar karşı hegemonya oluşturarak var olan sistemin de sonunu getirebilmektedir. Nitekim sosyalizmde olduğu gibi kapitalizmde de mağdur olan bir kesim olduğu filmde açıkça görülmektedir. Film iki sistemin de tamamen kusursuz olmadığını göstermesi açısından hem siyaset hem de sinema tarihi açısından büyük önem taşımaktadır.

Özetle “Good Bye Lenin!” filmi sadece ölüm döşeginde bir anne ile fedakâr bir oğul arasındaki trajikomik bir hikâyeye odaklanıp seyircilerin duygularını harekete geçirmeyi hedeflememiştir. Ayrıca film, sosyalist sistemden kapitalist sisteme geçiş sürecini ve her iki sistemin olumlu ve olumsuz taraflarını ortaya koymuştur. Filmin seyircilere sunduğu en önemli düşünsel yapı, bu dönüşüm sürecinde kapitalist hegemonyanın meşruiyetini sağlayan rıza araçları olarak tüketim ve medyanın yerini gözler önüne sermesidir.

KAYNAKÇA

- Anderson, P. (1988). *Gramsci Hegemonya, Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*, (Çeviri: Tarık Günersel). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Ataay, F. ve Kalfa, C. (2008). Modern Prens’ten Post-Modern Prens’e: Gramsci’nin Siyasal Parti Kuramı Üzerine, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 15, 26-49
- Barut, M. (1996). Hegemonya, Karşıt Hegemonya ve Muhalefet Olarak Din, İnsan, Toplum, Bilim. 4. *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*. Derleyen. K. Lordoğlu, İstanbul: Kavram Yayınları.
- Cox, R. W. (1993). Gramsci, Hegemony and International Relations: an Essay in Method. *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* içinde, Stephen Gill (der.), Cambridge University Press.
- Dural, A.B. (2012). Antonio Gramsci ve Hegemonya, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 309-321.
- EFA. European Film Academy. (2020). <https://www.europeanfilmacademy.org/> (Erişim Tarihi: 16.05.2020).
- Fiori, G. (1989). *Bir Devrimcinin Yaşamı: A. Gramsci*, (Çeviri: Kudret Emiroğlu). Ankara: Verso Yayınları.
- Gill, S. ve Law, D. (1993). Global Hegemony and the Structural Power of Capital. *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* içinde, Stephen Gill (der.), Cambridge, Cambridge: University Press, 93-126.
- Gramsci, A. (1984). *Modern Prens*, (Çeviri: Pars Esin). İstanbul: Birey ve Toplum Yayıncılık.
- Gramsci, A. (1989). *Selections From The Prison Notebooks*, Londra: Lawrence and Wishart.
- Güney, A. (2004). Kapitalizmin Krizi ve Devlet Kuramı: Bob Jessop Üzerine Bir Değerlendirme. *Praksis* 9, 357-377.
- Hall, S. (1985). *Siyaset ve İdeoloji*, (Çeviri: Sadun Emrealp). Ankara: Birey ve Toplum.
- Hillman, R. (2006). Good Bye Lenin (2003): History in the Subjunctive, *Rethinking History*, 10(2), 221-237.

- Marx, K. (2010). *Yabancılaşma*, (Çeviri: Barışta Erdost). Ankara: Sol Yayınları.
- Öztürk, C. (2007). Marksizmde İdeoloji Tartışmaları, *Sosyoloji Notları Dergisi*, Ankara, Temmuz-Ağustos-Eylül, 64-74.
- Portelli, H. (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok*, (Çeviri: Kenan Somer). Ankara: Savaş Yayınları.
- Ransome, P. (2011). *Antonio Gramsci: Yeni Bir Giriş*, (Çeviri: Ali İhsan Başgöl). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ritzer, G. (1988). *Toplumun McDonaldlaştırılması*, (Çeviri: Şen Süer Kaya). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. (2014). *Klasik Sosyoloji Kuramları*, (Çeviri: Himmet Hülür). Ankara: De ki Basım Yayım.
- Thomas, P. D. (2013). Gramsci'de Diyalektik Hegemonya. *Gramsci-II, Felsefelogos*, 48.
- Vacca, G. (2012). *Aydınlar ve Marxist Devlet Teorisi. Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar*, (Çeviri: M. Kemal Coşkun vd.). Ankara: Dipnot Yayınları.